

Svarta hål – genmäle till Bengt Gustafsson

av Carl Björemán

FÖRRE ÖB BENGT Gustafsson har läst min bok *Försvarets förfall*. Han skriver i detta nummer av tidskriften att finns två fel i boken av så allvarlig art att han tagit upp dem i artikeln ”De svarta hålen” i *KKrVAHT*, 2. häftet 2012. Det första förmenta felet gäller svarta hål i försvarsekonomi. Om sådana har jag skrivit på sid 81-83 i min bok. Jag hävdar att det fanns ”svarta hål” i försvarets ekonomi under tre perioder:

- 1) Mellan försvarsbesluten 1987 och 1992. Försvarsminister Roine Carlsson anmälde vid Storlienkonferensen 1989 att 1987 års försvarsbeslut var underfinansierat med 12 till 13 miljarder.
- 2) Inför 1996 års försvarsbeslut. Den försvarsmakt som regeringen Bildt, som stod för 1992 års försvarsbeslut, lämnade efter sig 1994 var underfinansierad med 12 miljarder per år. (Statssekreterare Peter Lagerblad i *Svenska Dagbladet* 1995-10-02.)
- 3) Efter 1996 års försvarsbeslut. De svarta hålen blev mycket uppmärksammade i samband med ÖB Owe Wiktorins strid med finansminister Erik Åsbrink om den senares tillämpning av anslagsförordningen (SFS 1996: 1189). ”Finansministern stjälar försvarets pengar” (ÖB Owe Wiktorin i *Dagens Nyheter* 1998-12-03)

Bengt Gustafsson hävdar i sin artikel att han satt punkt för debatten om de svarta

hålen. Dessa berodde på politikernas åtgärder. ”Så var det med de svarta hålen”.

Det som är rätt i hans artikel är inte nytt och det som är nytt är anmärkningsvärt ofta fel.

De svarta hål som de facto fanns under period 1, dvs under Bengt Gustafsson tid som ÖB, nämner denne överhuvud taget inte i sin artikel. Han nämner dem för övrigt inte heller i sitt underlag – ÖB 91 och ÖB 92. Denna tystnad är beklaglig. Bengt Gustafsson borde vara en av de få som kan känna till om Roine Carlssons svarta hål om 12-13 miljarder var fyllda eller bara doldes i 1992 års försvarsbeslut.

När det gäller period 2 anför Bengt Gustafsson dels att den nye försvarsministern Thage G Peterson tillsatte en arbetsgrupp under ledning av generaldirektören för Riksrevisionsverket Inga-Britt Ahlenius för att klarlägga orsaken till det stora svarta hålet, dels att orsaken skulle vara de regler om slopad förskotts betalning av materiel som gällde.

Bengt Gustafsson uppmanar läsarna: uppenbarligen för att bevisa sina teser: ”Leta gärna rätt på Inga-Britt Ahlenius utredning och avsedd riksdagsskrivelse”. Den som följer denna vaga hänvisning står inför ett tidsödande arbete. Det finns inte något som kan kallas Ahlenius utredning. Den som letar i arkiven – vilket Bengt Gustafsson

uppenbarligen inte har gjort – finner emellertid följande fakta: regeringen beslöt den 15 december 1994 att tillkalla en kommitté med uppdrag att analysera ekonomiska osäkerheter för försvarsmakten. F d generaldirektören Bengt A W. Johansson förordnades som ordförande. Inga-Britt Ahlenius var en av fyra ledamöter.

Kommittén arbetade snabbt och den lämnade sitt betänkande i februari 1995 (SOU 1995:13). När det gäller orsakerna till det svarta hålet anför kommittén främst att regeringen tillfört Försvarsmakten mindre pengar än som utlovats när det gäller ett antal materielprojekt, t ex robotprojektet BAMSE och JAS 39 Gripen. Det framgår inte att de av Bengt Gustafsson utpekade förskottsreglerna haft någon betydelse. Vidare nämns fastighetsfrågor samt deprecieringens effekter.

Kommitténs samlade bedömning är att en ofullständig kompensation för deprecieringen och ett resursmässigt inte helt neutralt införande av ett hyressystem har medfört utgifter som Försvarsmakten har svårt att hantera inom given ekonomisk ram utan att annan planerad verksamhet behöver utgå under budgetåren 1994/95 och 1995/96. Deprecieringens effekter på Gripenprojektet, som har hög andel import uttryckt i dollar, är av helt avgörande betydelse detta sammanhang (s 9-10).

Det bör emellertid observeras att kommittén säger sig ha gjort en partiell bedömning. Det kan finnas andra faktorer som påverkat Försvarsmaktens ekonomi (s 8).

När det gäller period 3, de svarta hålen under Wiktorins ÖB-tid, anför Bengt Gustafsson kort ”att finansminister Åsbrink tog pengarna”. Det betyder att han stödjer Wiktorins mening om att finansministerns tillämpning av anslagsförordningen var orsaken till de svarta hålen.

Riksrevisionsverket (RRV) har utrett saken, i Förstudie 1998/99:14 (1999-05-27). När det gäller tillämpningen av anslagsförordningen anför RRV att denna inte haft någon direkt påverkan på Försvarsmaktens anslagsutrymme åren 1997 och 1998. RRV tog också upp ansvaret för de svarta hålen under perioden och anförde att Försvarsmakten hade ansvaret för drygt 60 procent av dessa. RRV hänvisade till ett uppdrag som statsvetaren Eva Haldén hade fått av Rådet för insyn i Försvarsmakten. Hon rapporterade i februari 1999 i skriften ”Försvaret och de svarta hålen”, där hon konstaterade att ”tillämpningen av anslagsförordningen fram till år 2001 kommer att innebära att Försvarsmakten kommer att förlora 7,1 miljarder kronor”. Bengt Gustafsson försvårar debatten i fråga om de svarta hålen under Wiktorins tid och han behandlar inte de svarta hålen under hans egen ÖB-tid.

Mitt andra förmenta fel beskriver Bengt Gustafsson på följande sätt:

Däremot degraderades inte försvarsgrenscheferna som Carl Björemans påstår i sin nya bok. Tvärtom hävdade utredaren Gunnar Nordbeck och jag tillsammans att deras erfarenhet behövdes för att hålla ihop den taktiska utvecklingen och produktionen, som är av så olika art i land-, sjö- och flygstridskrafter. Hur Björemans kan ha fel förstår jag inte - - .

Bengt Gustafssons höga värdering försvarsgrenarna ifrågasätts inte. När det gäller Gunnar Nordbeck finns det klara besked om hur han ville placera försvarsgrenscheferna i beslutshierarkien, och den stämmer inte med Bengt Gustafssons; se citat ovan. Gunnar Nordbeck var ansvarig för den utredning om lednings- och myndighetsorganisationen (LEMO) som han 1991-06-20

hade fått regeringens uppdrag att genomföra.

Nordbeck redovisade sin utredning i december 1991 (SOU 1991:112). Enligt LEMO skulle Försvarsmakten i fred vara en sammanhållen myndighet (s 161). ÖB skulle biträdas av ett högkvarter där det direkt under ÖB skulle finnas tre huvudavdelningar. I den av dessa som

benämndes förbandsproduktionsledning ingick enligt LEMO:s förslag central arméledning, central marinledning och central flygvapenledning (s 164). Nordbeck placerade således inte – tvärt emot Bengt Gustafssons påstående – försvarsgrenscheferna på nivån direkt under ÖB.

På den punkten fick emellertid Nordbeck inte igenom sitt förslag angående högkvarterets organisation. Regeringen ingrep och bestämde i SFS 1994:642 att försvarsgrenscheferna skulle lyda direkt under ÖB.

1998 fick Nordbeck gehör för sitt förslag att ”trycka ned” försvarsgrenscheferna en nivå. (Arbetsordning för Försvarsmaktens

högkvarter 980701). Det innebar att ÖB Owe Wiktorin fick ökade möjligheter att utöva den auktoritära ledarstil som han med politikernas goda minne tilläts utöva. Det ledde till det kaos som utbröt direkt efter Wiktorins avgång som ÖB år 2000. Den politiska och militära försvarsledningen tappade förmågan att styra Försvarsmaktens utveckling. Till de negativa framtida konsekvenserna av det kaos som Wiktorin förorsakade hör att försvarsgrenscheferna numera inte ens är givna medlemmar i militärledningen. Bengt Gustafsson hade dessbättre en helt annan ledarstil än Owe Wiktorin. Det blev ödesdigert för försvaret att han under sin tid som ÖB inte fick genomslag för de värderingar som han enligt artikeln ”De svarta hålen” säger sig ha haft. Det är ännu mer beklagligt att han fick den efterträdare som han fick.

Författaren är generallöjtnant och ledamot av KKrVA.